

Т. О. Цимбалістий*

ПРАВОВА ПРИРОДА АКТІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Діяльність органів конституційної юрисдикції пов'язана з прийняттям певних документів, актів, які опосередковують процес здійснення ними своїх повноважень, а також виступають в якості засобу юридичного оформлення результатів такої діяльності. Правова природа таких актів нерозривно пов'язана з місцем органу судового конституційного контролю в механізмі держави, особливостями правового регулювання їх статусу. Вирішення цієї проблеми в державах світу є різним, що пов'язано як з обранням тої чи іншої моделі судового конституційного контролю, так і з відповідними державно-правовими традиціями. Що стосується нашої держави, то через відсутність чітких вказівок у чинному законодавстві питання про правову природу актів Конституційного Суду України складає одну з проблем сучасного конституційного права.

У науці конституційного права проблеми сутності і юридичної сили актів органів конституційної юрисдикції вже порушувалися. Ці питання досліджувались у працях: Ю. Білоусова, С. Боботова, Б. Ебзеєва, П. Євграфова, А. Івановської, А. Клішаса, В. Кряжкова, Л. Лазарева, Ж. Овсепяна, О. Скакун, В. Скоморохи, М. Тесленко, П. Ткачука, В. Шаповала та ін. При цьому правову природу актів органу конституційної юрисдикції визначають по-різному: вони порівнюються з нормативно-правовими актами, конституційними судовими прецедентами, їх визначають як рішення, що носять преюдиційний характер.

Метою цієї статті є узагальнення відповідних напрацювань і представлення власного бачення правової природи актів Конституційного Суду України, а також його правових позицій.

Чинне законодавство не містить поняття актів Конституційного Суду України. Конституцією України, Законом "Про Конституційний Суд України", а також Регламентом Конституційного Суду України визначені лише види таких актів: ними є рішення, висновки й ухвали. Акти Конституційного Суду України є засобом юридичного оформлення результатів розгляду ним матеріальних, процесуальних чи організаційних питань.

Актам Конституційного Суду України притаманні певні особливості, які зумовлені насамперед природою органу конституційної юрисдикції. Особливості актів Конституційного Суду України полягають в тому, що вони:

- мають спеціальний предмет (об'єкт) — актами Конституційного Суду України вирішуються питання, віднесені до його виключної компетенції. Жоден інший державний орган не уповноважений вирішувати питання, які є предметом діяльності Конституційного Суду України;
- приймаються в особливому процесуальному порядку;
- є загальнообов'язковими на всій території України;
- є остаточними і оскарженню не підлягають;
- є засобом гарантування верховенства Конституції України на всій території держави, забезпечення прямої дії її норм і формування єдиного конституційного праворозуміння.

Таким чином, акти Конституційного Суду України — це спеціальні правові акти, що приймаються Конституційним Судом в особливому процесуальному

порядку з метою реалізації своїх повноважень як органу конституційної юрисдикції і є остаточними та загальнообов'язковими на всій території України.

Якою ж є правова природа актів Конституційного Суду України? Чи можна їх розглядати не просто як правові акти, а як нормативно-правові?

У теорії права під нормативно-правовими актами розуміють письмові документи, що встановлюють, змінюють, припиняють чи конкретизують норми права¹. Це дає підстави говорити про нормативно-правову природу рішень Конституційного Суду України в справах про офіційне тлумачення Конституції і законів України, адже таке тлумачення і є способом конкретизації їх норм.

Слід погодитися з В. М. Шаповалом у тому, що рішення і висновки Конституційного Суду України не можуть мати характеру нормативно-правових актів, які здатні *активно* регулювати суспільні відносини. Конституційно і законодавчо визначена компетенція Конституційного Суду України не передбачає нормотворчості, крім тої, що пов'язана з регламентацією частини питань організації його внутрішньої роботи². Разом з цим це не заперечує можливості визнання за актами Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України нормативного характеру в тому розумінні, що вони конкретизують чинне законодавство України і, не регулюючи самостійно суспільні відносини, вони, тим не менше, задіяні в цьому процесі, адже застосування положень Конституції і законів України, щодо яких Конституційним Судом України дано офіційне тлумачення, можливе лише з урахуванням правових позицій Конституційного Суду України, викладених у відповідних рішеннях. Останні, як відомо, є обов'язковими до виконання на всій території України.

Однак акти тлумачення Конституційного Суду України не можуть розглядатися як *самостійні* джерела права. Вони є інтерпретаційними актами, мають допоміжний характер і можуть бути застосовані лише у зв'язку із застосуванням відповідної норми³.

Нормативне значення, крім рішень в справах про офіційне тлумачення, мають також висновки Конституційного Суду України в справах про конституційність чинних міжнародних договорів України, а також ухвали Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження і про відмову у відкритті конституційного провадження, які містять правові позиції Конституційного Суду України щодо розуміння і тлумачення ним чинного законодавства⁴.

Крім цього, розглядаючи справи про конституційність законів і інших правових актів, Конституційний Суд України може визнати їх повністю або в окремій частині неконституційними, внаслідок чого відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України вони втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. Згідно з ч. 3 ст. 150 Конституції України, такі рішення є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені. Рішення Конституційного Суду України

¹ Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — С. 342.

² Шаповал В. М. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії // Право України. — 1998. — № 5. — С. 29.

³ Гергелійник В. А. Правові проблеми становлення і функціонування конституційної юстиції України: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2000. — С. 14.

⁴ Див., напр.: Про припинення конституційного провадження у справі за конституційними поданнями 57 та 69 народних депутатів України щодо «визнання неконституційними актів, прийнятих на засіданні частини народних депутатів України у приміщенні «Українського дому» 21 січня та 1 лютого 2000 року: Ухвала Конституційного Суду України від 27.06.2000 р. // Вісник Конституційного Суду України. — 2000. — № 4; Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Волова Веніаміна Тихоновича щодо офіційного тлумачення положень статті 162 Цивільного кодексу Української РСР: Ухвала Конституційного Суду України від 11.07.2002 р. // Закон і Бізнес. — 2002. — № 25-26.

про визнання правових актів чи окремих їх положень неконституційним тягне їх скасування. Це зближує акти Конституційного Суду України з нормативно-правовими актами. Проте така схожість обмежується лише так званими “негативними” повноваженнями або «негативною» правотворчістю Конституційного Суду України. Він уповноважений лише визнавати неконституційними певні акти, але аж ніяк не створювати нові чи змінювати чинні норми права. За влучним висловом Є. Євграфової, Конституційний Суд лише “звільняє” систему законодавства від актів, що суперечать Основному Закону держави⁵.

П. О. Недбайло, розглядаючи правову природу актів офіційного тлумачення (він їх вперше почав називати інтерпретаційними актами), вважав їх окремим — поряд з нормативними та індивідуальними актами — різновидом правових актів⁶. Продовжуючи його думку, аналогічно можна визначити і правову природу актів Конституційного Суду України.

Щодо розуміння актів органу судового конституційного контролю як судового прецеденту, то традиційно це характерно для країн англо-саксонської правової сім’ї, де прецедент є джерелом права, а згаданий контроль здійснюється судами загальної юрисдикції. Україна, як відомо, належить до романо-германської правової сім’ї, де основним джерелом права є нормативно-правовий акт. Проте деякі вчені вказують на саме такий характер рішень і висновків Конституційного Суду України, відзначаючи тенденцію до нівелювання відмінностей між цими системами права і маючи на увазі, що якщо єдиний судовий орган конституційного контролю визнав своїм рішенням закон чи окремі його положення неконституційними, то в майбутній своїй правотворчості Верховна Рада України, Президент України, інші державні органи обов’язково повинні керуватися вказаним рішенням Суду⁷.

Справді, сьогодні наявною є тенденція до поступового стирання меж між згаданими правовими сім’ями, відбувається їх взаємопроникнення. Про це, наприклад, може свідчити положення ст. 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23 лютого 2006 року, відповідно до якого при розгляді справ суди застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Суду як джерело права⁸. Це дозволяє погодитись з думкою про те, що конституційно-судова інтерпретація має судово-прецедентну обов’язковість⁹. Проте така природа актів Конституційного Суду України ще не знайшла свого відображення в національному законодавстві.

Варто зазначити, що в зарубіжних країнах законодавство часто прямо визначає перелік актів органу конституційної юрисдикції, яким надається прецедентне значення. Так, в Австрії такими актами є: 1) рішення Конституційного Суду з питань, що стосуються спорів про компетенцію; 2) рішення в справах про вибори в Національну Раду (при повторному проведенні виборів виборчі комісії зв’язані фактами і правовими оцінками, з яких Конституційний Суд виходив у своєму рішенні)¹⁰.

Ще однією властивістю актів Конституційного Суду є їх *преюдиційність*, яку в процесуальному праві розуміють як неможливість повторного доказування в інших процесах тих обставин, які встановлені у відповідній процесуальній

⁵ Євграфова Є. Акти Конституційного Суду України в системі національного законодавства // Право України. — 2001. — № 10. — С. 67.

⁶ Недбайло П. Е. Применение советских норм права. — М., 1960. — С. 60.

⁷ Евграфов П. Исполнить неукоснительно // Юридическая практика. — 2000. — № 17.

⁸ ВВР. — 2006. — № 30. — Ст. 260.

⁹ Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 1. — С. 37-46.

¹⁰ Овсянян Ж. И. Правовая защита конституций. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. — Ростов-на-Дону, 1992. — С. 286.

формі іншим юрисдикційним органом¹¹. Преюдиційний характер рішень КСУ полягає в неприпустимості оспорювання в іншому процесі фактів і правовідносин, встановлених рішенням Конституційного Суду.

Про преюдиційність рішень Конституційного Суду України свідчить положення ст. 74 Закону “Про Конституційний Суд України”, яка присвячена врегулюванню правовідносин, що виникли внаслідок дії акта, визнаного неконституційним. За нею Конституційний Суд України може вказати на преюдиціальність свого рішення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв’язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного акта.

Фактично таке рішення Конституційного Суду України набуває ознак зворотньої сили, оскільки поширюється на правовідносини, що виникли до його ухвалення. Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України, закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. У цьому аспекті доволі цікавим і малодослідженим є питання про правову природу дії акта, визнаного неконституційним, до ухвалення рішення Конституційним Судом. По суті складається ситуація, за якою Конституційний Суд України вправі самостійно визначати чи поширювати чинність свого рішення на правовідносини, які виникли та (або) продовжують існувати до ухвалення рішення¹². Справді, критерії надання преюдиційного характеру рішенням КСУ у законодавстві не визначені. Зрештою, КСУ нечасто застосовує згадану ст. 74 Закону “Про Конституційний Суд України”. Положення про преюдиціальність міститься в чотирьох рішеннях Конституційного Суду України (наприклад, рішення у справі щодо стажу наукової роботи від 19 червня 2001 року¹³).

Преюдиційний характер актів Конституційного Суду України впливає і з ст. 362 Цивільного процесуального кодексу України 2004 р., відповідно до якої встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, є підставою перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами, якщо рішення суду ще не виконане¹⁴.

Таким чином, акти Конституційного Суду України мають складну правову природу. Без сумніву, вони є правовими актами у випадках, передбачених законодавством, мають нормативний зміст, проте не є нормативно-правовими актами в повному розумінні цього поняття. Водночас акти Конституційного Суду України можуть набувати характеру юридичного прецеденту і характеризуватися преюдиційністю. Саме тому вони є окремим, спеціальним різновидом правових актів, а також допоміжним джерелом (формою) права.

Юридичну силу в теорії права розуміють як співвідношення правових актів між собою та обов’язковість їх виконання¹⁵. Юридична сила рішень Конституційного

¹¹ Див. напр.: *Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України: Академічний курс: Підручник. — К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2005. — С. 288.

¹² *Білоусов Ю. В., Івановська А. М.* Шляхи забезпечення виконання рішень Конституційного Суду України // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. — 2006. — № 2 (18). — С. 61.

¹³ У справі за конституційним поданням 93 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу другого пункту 2 про визначення стажу наукової роботи «з дати присудження наукового ступеня або присвоєння вченого звання» постанови Кабінету Міністрів України «Про перелік посад наукових працівників державних наукових установ, організацій та посад науково-педагогічних працівників державних вищих навчальних закладів III - IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на одержання пенсії та грошової допомоги при виході на пенсію відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 27 травня 1999 року (справа щодо стажу наукової роботи): Рішення Конституційного Суду від 19 червня 2001 року // ОВУ. — 2001. — № 26. — Ст. 1182.

¹⁴ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // ОВУ. — 2004. — № 16. — С. 1088.

¹⁵ Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — Т. 6. — К.: “Укр. енцикл.”, 2004. — С. 476.

Суду України розкривається через їх обов'язковість, остаточність і правові наслідки.

На обов'язковість вказує ч. 3 ст. 150 Конституції України: "Рішення Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені", а також ст. 69 Закону: "Рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання". Тобто обов'язковість властива як рішенням, так і висновкам Конституційного Суду України.

Акти Конституційного Суду України, в яких він дає своє розуміння положень Конституції і законів України, умовно можна вважати їх складовою частиною. Застосування відповідних норм на практиці здійснюється з урахуванням позиції органу конституційної юстиції з відповідного питання.

Цікавим є вирішення питання про те, як співвідносяться акти Конституційного Суду з таким різновидом нормативно-правових актів як закони. Відповідь на нього може бути неоднозначною насамперед тому, що рішення і висновки Конституційного Суду України виконують переважно охоронну, а не регулятивну функцію. Очевидно, що більшу юридичну силу рішення Конституційного Суду України має стосовно закону, який визнається ним неконституційним. У російській правовій літературі висловлюється думка, що рішення Конституційного Суду за їх юридичною силою тотожні конституційним законам, будучи їх нетрадиційним різновидом¹⁶. Проте стосовно українських правових реалій ця думка не може бути підтримана насамперед через невизначеність у вітчизняному законодавстві поняття конституційних законів. У деяких зарубіжних країнах правова природа актів конституційних судів визначена точніше. Так, відповідно до ст. 94 (2) Основного Закону ФРН, рішення Конституційного Суду мають силу закону.

Слід також зазначити, що акти Конституційного Суду України не вписуються у звичну класифікацію нормативно-правових актів на закони і підзаконні акти. Такі акти "стоять" вище законів, оскільки останні можуть бути скасовані Конституційним Судом. З урахуванням сказаного можна запропонувати наступну ієрархію правових актів в національній системі права України: Конституція, акти Конституційного Суду, закони, підзаконні акти.

Щодо остаточності рішення чи висновку Конституційного Суду України, то вона полягає в тому, що вони не підлягають оскарженню (про це, відповідно до ст.ст. 65 і 66 Закону, зазначається в кожному рішенні і висновку Конституційного Суду України) і не можуть бути змінені чи скасовані.

Юридична сила рішення про визнання акта неконституційним не може бути подолана повторним прийняттям того ж акта. Правда, законодавець має можливість обійти це, прийнявши повторно скасований акт в дещо зміненому вигляді. В цьому разі Конституційний Суд України за зверненням відповідних суб'єктів може висловитися з приводу ситуації, що склалася, і визнати неконституційним акт, в якому фактично були відтворені положення, раніше визнані неконституційними. Така ситуація мала місце з приводу неповного врахування Верховною Радою України в прийнятій Постанові "Про чинність Закону "Про Рахункову палату" правових позицій Конституційного Суду України, викладених в рішенні щодо визнання неконституційними окремих положень Закону України "Про Рахункову палату Верховної Ради України"¹⁷. За

¹⁶ Овсепян Ж. И. Правовая защита конституций. Судебник конституционный контроль в зарубежных странах. — Ростов-на-Дону: Литера-Д, 1992. — С. 284.

¹⁷ Справа про конституційне подання Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату): Рішення Конституційного Суду України від 23.12.1997 р. // ОВУ. — 1998. — № 1. — Ст. 23.

конституційним поданням Президента України вказана Постанова Верховної Ради України була визнана неконституційною¹⁸.

Остаточність рішення чи висновку Конституційного Суду України не виключає можливості відкриття ним нового провадження у справі при виявленні нових обставин по справі, які не були предметом його розгляду, але які існували на час розгляду і прийняття рішення або дачі висновку в справі (ст. 68 Закону “Про Конституційний Суд України”).

Правові наслідки актів Конституційного Суду України визначаються характером (категорією) справ, у яких вони прийняті, і конкретним різновидом цих актів.

Виходячи з чинного законодавства України, можна виділити такі правові наслідки рішень Конституційного Суду України про конституційність:

- закони, інші правові акти або окремі їх положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність (ч. 2 ст. 152 Конституції України). Це означає, що правові акти або окремі їх положення, що визнані неконституційними, не застосовуються і не реалізуються будь-яким іншим способом з моменту початку дії рішення Конституційного Суду України;

- визнання Конституційним Судом України правового акту чи окремих його положень неконституційними є підставою для скасування в установленому порядку положень інших нормативних актів, заснованих на акті (його положеннях), що визнані неконституційним;

- рішення судів і інших органів, які засновані на неконституційному акті, не підлягають виконанню і повинні бути переглянуті;

- якщо визнання нормативного акта неконституційним створило прогалину в правовому регулюванні, то в цьому випадку застосовується Конституція України¹⁹.

Проблемою правового регулювання є вирішення питання про те, чи повинен орган, акт (положення акта) якої визнано неконституційним скасовувати відповідний акт (положення акта) чи в даному випадку достатньо рішення Конституційного Суду. Очевидно, що з точки зору законодавчої техніки скасування визнаних неконституційними акта чи його положення органом, що його видав, було б бажаним оптимальним виходом із ситуації. Проте це не може пов’язуватись з чинністю (точніше нечинністю) відповідного акта, адже інакше виникатиме небезпека ігнорування рішення органу конституційної юрисдикції або неточного його застосування. Тому треба визнати, що рішення про неконституційність того чи іншого акта (положення акта) є самодостатнім, тобто акти або окремі їх положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність. Дублювання рішення Суду органом, акт якого скасований, є бажаним, але це жодним чином не позначається на юридичній силі (чинності) правових актів, визнаних неконституційними, — вони втрачають силу з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

Свої особливості мають акти офіційного тлумачення правових норм. Ухвалюючи їх, Конституційний Суд одночасно перевіряє конституційність відповідних законів. Такі акти тісно пов’язані з Конституцією чи тими законами, які були предметом офіційного тлумачення. В певному сенсі вони є їх складовою

¹⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України “Про чинність Закону України “Про Рахункову палату”, офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України “Про Конституційний Суд України” стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) від 14.12.2000 р. // ОВУ. — 2000. — № 51. — Ст. 2226.

¹⁹ Тесленко М. Судебный конституционный контроль в Украине. — К., 2001. — С. 268.

частиною. Як і закони, рішення Конституційного Суду з питань офіційного тлумачення є обов'язковими до виконання усіма суб'єктами національного права.

На відміну від рішень про конституційність, рішення Конституційного Суду про офіційне тлумачення Конституції і законів України не тягнуть втрати юридичної сили будь-якими актами чи їх окремими положеннями. Але воно може стати підставою для судового оскарження в судах загальної юрисдикції конкретних рішень, дій, якщо при їх винесенні дані органи чи посадові особи керувались неправильною інтерпретацією своїх повноважень, що суперечать офіційному тлумаченню, яке дав Конституційний Суд України.

Вищесказане дозволяє зробити висновок про те, що рішення і висновки Конституційного Суду України відрізняються за своєю правовою природою і юридичною силою. Джерелом права, частиною національного законодавства України є рішення Конституційного Суду України з питань конституційності актів і офіційного тлумачення Конституції і законів України, а також висновки про конституційність чинних міжнародних договорів України.

Що ж до інших висновків Конституційного Суду, а саме: про конституційність міжнародних договорів, які вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпідменту, про відповідність законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст.ст. 157 і 158 Конституції України, про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції або законів України, то вони є лише обов'язковою підставою для прийняття Верховною Радою України відповідних рішень, проте самостійного правового значення не мають.

Нормативне значення мають також ухвали Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження і про відмову у відкритті конституційного провадження.

Специфічність правової природи актів Конституційного Суду України, практика його діяльності ставить на порядок денний також проблему визначення природи правових позицій органу конституційної юстиції.

Термін "правові позиції" Конституційного Суду України в законодавстві України не передбачений, але сьогодні він досить часто вживається у рішеннях, висновках і ухилах Конституційного Суду України у випадку посилання на аргументи, що їх Конституційний Суд використовував у раніше прийнятих актах. Вживається він і у так званих збірниках правових позицій Конституційного Суду України²⁰. Крім того, вказаний термін є загальновизнаним у науці конституційного права, хоча й тлумачиться різними вченими по-різному.

Результатом діяльності Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції є його рішення і висновки у конкретних справах. Проте неабияке значення для правозастосування має не лише кінцевий результат розгляду Судом справ, віднесених до його компетенції, а й з'ясування засад, з яких він виходив при прийнятті відповідних актів, його аргументації, мотивування ним своїх рішень. Важливою є позиція, тобто точка зору, думка Конституційного Суду України з тих проблем, які ним розглядалися.

Тому під *правовими позиціями* Конституційного Суду розуміють не лише остаточний варіант його рішення (в широкому розумінні), але і систему правових аргументів, які використовувалися для його обґрунтування, уявлення Суду про сутність розглядуваної ним проблеми і висновки, до яких він приходив під час її вирішення.

²⁰ Див., напр.: Правові позиції Конституційного Суду України в рішеннях і висновках (1997-2003 роки) // Упорядники М. Г. Чаюн, Ю. М. Кириченко, Р. А. Кидисюк та ін. — К.: Атіка, 2003. — 336 с.

По суті, правові позиції Конституційного Суду України є формою і результатом інтерпретації ним Конституції і законів України. При цьому така інтерпретація здійснюється не лише в межах конституційного провадження щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України, але і в справах про конституційність правових актів, а також при здійсненні Конституційним Судом інших своїх повноважень.

У правовій літературі триває дискусія щодо місця правових позицій у структурі актів Конституційного Суду України. Загалом вона зводиться до визначення того, в якій частині актів Суду містяться його правові позиції. На думку одних, вони знаходяться у мотивувальній частині рішення органу конституційної юстиції²¹. Інші правовими позиціями вважають лише положення резолютивної частини рішення Конституційного Суду²². Проте, як нам здається, найбільш обґрунтованою є точка зору, за якою правові позиції Конституційного Суду викладаються ним як у мотивувальній, так і в резолютивній частині його рішень чи висновків²³. У резолютивній частині міститься остаточний висновок Суду щодо розглядуваної справи. Водночас багато позицій, на яких базується підсумкове рішення Суду і які відображають його аргументацію, містяться у мотивувальній частині акта. Особливо це стосується рішень Конституційного Суду України в справах щодо конституційності правових актів.

Очевидно, що правовими позиціями можна вважати не всі положення актів Конституційного Суду України. Правовими позиціями можна вважати тільки ту частину рішення чи висновку Конституційного Суду України, в якій міститься правовий висновок, викладається правове розуміння Конституційним Судом положень чи принципів, встановлених у Конституції та законах України. Також правовими позиціями Конституційного Суду України є лише ті положення його актів, у яких розкривається неявний, неочевидний смисл правової норми чи положення закону. Так, не можна назвати правовою позицією Конституційного Суду України ту частину його рішення, у якій дослівно або іншими словами передаються положення Конституції чи закону України²⁴.

Юридична сила правових позицій впливає з юридичної сили актів Конституційного Суду України. Вони є обов'язковими для всіх органів і посадових осіб держави, а не лише для учасників конкретного конституційного провадження. При цьому правові позиції Конституційного Суду України мають однакову юридичну силу і є обов'язковими до виконання незалежно від того, в якій частині акта вони викладені. Це впливає із загальнообов'язкового характеру його актів, а саме: з положення ч. 2 ст. 150 Конституції України про обов'язковість рішень Конституційного Суду України з питань конституційності правових актів і з питань офіційного тлумачення Конституції і законів України, а також з ст. 69 Закону "Про Конституційний Суд України", за яким рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання. Тобто питання про юридичну силу окремо положень мотивувальної та резолютивної частин актів Конституційного Суду України в законодавстві не порушується, а рішення (висновок) Конституційного Суду України розглядається

²¹ Скаун О. Конституційний Суд як учасник правотворчості (законотворчості) в Україні // Юридична Україна. — 2003. — № 1. — С. 33.

²² Кряжков В. А. Конституционное правосудие в субъектах Российской Федерации. — М., 1999. — С. 109.

²³ Витрук Н. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: понятие, природа, юридическая сила и значение // Конституционное право. Восточноевропейское обозрение. — 1999. — № 3. — С. 96.

²⁴ Ткачук П. Правові позиції Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. — 2006. — № 2. — С. 18-19.

як цілісний акт²⁵. Тому правові позиції Конституційного Суду України мають таку ж юридичну силу, як і акти, в яких вони викладені.

Правові позиції, що викладені у рішеннях і висновках Конституційного Суду України, є обов'язковими і для нього самого. Це означає, що при прийнятті наступних рішень Конституційний Суд України повинен враховувати правові позиції, викладені ним у раніше прийнятих чинних актах. Тобто Суд є зв'язаним своїми попередніми рішеннями, а його правові позиції не повинні бути суперечливими.

Правові позиції можуть міститися не лише в рішеннях і висновках Конституційного Суду, але й у його ухвалах про відмову у прийнятті звернення і про припинення конституційного провадження. Такі ухвали М. Тесленко поділяє на "позитивні" і "негативні". Зміст "негативної" ухвали передбачає відмову суб'єкту звернення на основі ст. 45 Закону "Про Конституційний Суд України" (відсутність права на конституційне звернення, його невідповідність встановленим вимогам, невідомість Конституційному Суду питань, порушених у зверненні). Зміст "позитивної" ухвали полягає в тому, що Конституційний Суд України робить висновки на основі раніше сформульованих позицій з аналогічних питань²⁶. Тобто "позитивна" ухвала містить посилання на раніше прийняті акти.

Правові позиції Конституційного Суду починають формуватися на стадії попереднього розгляду звернень і підготовки до судового розгляду відповідної справи, коли збираються і досліджуються матеріали справи. Свого кінцевого, остаточного вигляду вони набувають у підсумковому рішенні чи висновку.

В основі правової позиції Суду лежать конституційні принципи, наукові знання, різні правові доктрини і праворозуміння, а також наукова і професійна правосвідомість суддів Конституційного Суду. Але оскільки їх праворозуміння не завжди є однаковим, а підходи до вирішення певних правових проблем також не завжди співпадають, то загальнообов'язковими є ті правові позиції, які колегіально прийняті Конституційним Судом і містяться у його актах. Лише такі правові позиції набувають офіційного характеру, на відміну від окремих думок суддів.

Таким чином, природа правових позицій Конституційного Суду України впливає з характеристики останнього як єдиного в Україні органу конституційної юрисдикції, який покликаний гарантувати верховенство Конституції України на всій території держави. Правові позиції є формою і результатом інтерпретації Конституційним Судом України Конституції і законів України, містяться у актах Конституційного Суду України і стосуються різних галузей правового регулювання. Правові позиції Конституційного Суду України мають особливу правову природу, прецедентний характер і разом з актами Конституційного Суду України, в яких вони викладені, повинні розглядатися як джерело (форма) права. Разом з цим правова невизначеність, відсутність чітких вказівок у законодавстві про природу правових позицій Конституційного Суду України свідчить про очевидність законодавчого врегулювання відповідних питань.

Стаття рекомендована до друку кафедрою конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права (протокол № 10 від 14 березня 2007 року)

²⁵ Там само. — С. 12.

²⁶ Тесленко М. Судебный конституционный контроль в Украине. — К., 2001. — С. 317.